

Јануар 1999.

Руско-српски речник. У редакцији Богољуба Станковића. Друго, исправљено и допуњено издање. Матица српска — Нови Сад. „Русский язык“ — Москва, извршни издавач „Будућност“ — Нови Сад, 1998. стр. 1001.

После десетогодишњег ишчекивања најзад се појавило друго, исправљено и допуњено издање *Руско-српског речника* у редакцији проф. др Богољуба Станковића, чиме је попуњена осетна празнина у нашој лексикографској литератури, у оном њеном делу који се односи на двојезичне, преводне речнике. Прво издање из 1988. године, које је штампано у Москви под насловом *Руско-српскохрватски речник* и чији је део тиража доспео у нашу земљу, зачас је разграбљено, тако да у последњој деценији XX века није било у оптицају једног овако вредног лексикографског остварења, најобимнијег у историји руско-српске двојезичне лексикографије.

Ево најпре неколико података о настанку овог речника, као и података техничке природе. Речник је резултат сарадње двеју издавачких кућа — Матице српске из Новог Сада и куће „Русский язык“ из Москве. У раду на изради речника учествовао је тринаесточлани колектив језичких стручњака из Новог Сада, Београда и Москве. Рад на речнику започет је још 1969. године под руководством новосадског русисте професора Ђорђа Јазића, али је његовом смрћу 1973. тај рад био прекинут, да би био настављен тек 1979. године под руководством београдског русисте проф. др Богољуба Станковића. До појаве првог издања 1988. године у руској и нашој лексикологији и лексикографији појавио се низ нових научних истраживања у облику студија, расправа и других радова који су састављачима корисно послужили у раду на речнику. Стога се може рећи да је ово лексикографско остварење на нивоу теоријске мисли своје епохе, да одговара захтевима модерног времена.

Друго издање остварено је уз помоћ извршног издавача „Будућност“ из Новог Сада, који је добро разумео потребе наше културе

и књижарског тржишта и прихватило се реализације овог корисног пројекта. Тако је на самом крају века српска култура овим исправљеним и допуњеним издањем обogaћена лексикографским делом које ће бити од користи и онима којима је матерњи српски језик, а и онима којима је матерњи руски језик. Штета је што одавно нема на тржишту и обрнутог, српско-руског речника, бар онаквог какав је био речник И. И. Толстоја. Ваљда ће се наћи прегатоци који ће се прихватити израде таквог речника, чиме би био заокружен двочлани циклус речника општег типа.

Прво издање овог речника садржало је око 52000, а ово, друго, има око 55000 речи, чиме се објашњава формулација да је реч о „исправљеном и допуњеном издању“. Пошто је ово једно од најбурнијих раздобља у новијој историји српског и руског народа, у коме је дошло до коренитих промена у друштвеном и политичком животу двају земаља, логично је очекивати да све те промене нађу свој одраз и у лексици двају језика, што је требало, у границама лексикографских, временских, техничких и материјалних могућности, и регистровати. Отуда и увећање лексичког фонда другог издања за 3000 лексема. То увећање, међутим, није уткано у основни корпус првог издања, јер би то изискивало поновну слагачко-коректорску процедуру и временско продужавање појаве новог издања, те се приступило рационалнијем поступку — изради веома корисног анекса под насловом *Додашак*, који садржи три раздела — а) Географска имена, б) Најчешће скраћенице у руском језику и в) Нове речи и значења, од којих је овај трећи најсадржајнији. Ту се налазе лексичко-семантичке иновације краја девете и првих седам година десете деценије XX века. Иновације се, наравно, односе и на географске називе и најчешће скраћенице. Тако је извршена актуализација речничке грађе која се односи на апелативну, ономастичку и абревијатурну сферу, наравно, у границама објективних могућности, с обзиром на отежану доступност руској књизи и штампи, посебно лексикографским изворима, почев од краја девете деценије овог века. Па ипак, успело се у томе да се најважнији лексикографски извори, који одражавају актуелно језичко стање, ипак узму у обзир.

Штета је што нису могла бити узета у обзир два најновија руска лексичка остварења — *Толковный словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения*. Санкт Петербург 1998, који је издао Институт за лингвистичка истраживања Руске академије наука, а затим и речник Р. К. Кавецке и К. П. Ленченко *Иноязычные слова на страницах современной прессы: Словарь*, издање Вороњешког универзитета из 1996. године. Разлози су заиста објективне природе: први

речник је изишао 1998. године, у време кад је наше друго издање улазило у штампу; други речник као „провинцијско“ издање и многим руским лингвистима остао је непознат. Ова два речника ће свакако бити узета у обзир приликом припремања трећег издања овог речника, а вероватно ће се дотле појавити још неки речник који ће ажурирати руску лексику на граници векова, што није неостварљиво с обзиром на велику агилност руске лексикографије последњих деценија XX века, о чему, између осталог, сведоче лексикографски годишњаци и сводни декадни речници руског језика 60-их, 70-их и 80-их година XX века, познати под општим насловом *Новые слова и значения*. Први од два наведена речника представља у сваком погледу једно значајно и модерно лексикографско остварење, у коме је успешно представљена динамика језичких промена.

Него да се вратимо нашем речнику. У погледу избора одредница за један речник општег типа, намењен различитим профилима корисника, пошло се од чувеног Ожеговљевог једнојезичног, *Шолковского*, речника у једном тому, који је, у редакцији Н. Ј. Шведове, изишао у великом броју издања, стереотипних, исправљених и допуњених, са приближно једнаким бројем речи као и наш двојезични речник. Тиме је свакако обезбеђен критеријум ваљаног избора лексема којима се остварује актуелна комуникација у различитим сферама језичке делатности. Али састављачи су консултовали и друге једнојезичне речнике руског језика, пре свега Академијин четвортомни и 17-томни, у другом издању и првих шест томова 20-томног речника, затим већ поменути едисију *Новые слова и значения*, неке стручне речнике, наше и руске, као што је, на пример, *Технички речник: руско-српски* групе аутора из 1997. године. Према томе, у избору одредница били су заступљени релевантни лексикографски извори.

Сви ови руски извори гарантовали су нормативну акценатско-граматичку и функционално-стилистичку карактеристику и избор фразеолошког потенцијала речи. С обзиром на то да је руски покретни акценат важан фактор у одређивању облика речи (нпр. *руки* — ген. једн. — *руки* — ном. мн.), природно је да један двојезични речник општег типа посвети дужну пажњу кретању акцента кроз парадигму или приликом грађења појединих граматичких облика. Код придева и партиципа у краћим облицима множине те информације су нешто редуковане, те се понекад не добије потпуна слика о акценатским дублетима, као, на пример, у облицима *верны* и *верны́*. Оваква редукација не представља мањак онима који су пасивни корисници речника, али онима који желе активно да овладају руским језиком оваква информација је потребна. И неке друге редукације ак-

ценатске, граматичке и творбене природе мотивисане су ограниченошћу простора, али оне битно не умањују активну и пасивну употребљивост речника.

Инсистирање на информацијама које истичу различитост у суочељавању јединица двају језичких система је исправан методолошки поступак, с обзиром на то да блиска сродност ових језика често доводи до појава интерференције; овакав поступак представља наставак сјајне кошутићевске традиције. Контрастивни приступ нарочито се огледа у случајевима различите синтаксичке спојивости, где реакцијске разлике заузимају водеће место. Овим појавама у речнику се указује дужна пажња, о чему је очигледно водио рачуна редактор речника, иначе наш врсни стручњак за конфронтациону анализу руског и српског језика у области синтаксичке, а и лексичке спојивости. Свакако да није довољно дати, на пример, само огољени превод руског глагола *поздравить* са *честивити*: треба знати како тај глагол функционише у контексту, а за то потребна информација о спојивости: *поздравить кого с чем — честивити коме на чему*. Таквих глагола није мали број. Ово се односи често и на именичку реакцију.

Лексикографска семантизација руске лексике извршена је према оним значењима која дају руски речници, у првом реду Ожеговљев речник. Сва значења су, где год је то било потребно, илустрована примерима у контексту. Треба рећи да је у овом речнику исправљен низ погрешних семантизација садржаних у руско-српским речницима који су претходили овоме, свакако изузимајући Кошутићев речник у склопу *Руских примера*. Овде се имају у виду случајеви као што је, на пример, Пољанчева погрешна семантизација синтагме *химический карандаш*, која се преводи са *хемијска оловка* уместо *масиљава оловка*. Или: руску реч *учиџел* није довољно превести нашом речју *учиџел*, како су то чинили неки ранији речници, већ је треба, кад је у питању просветно-педагошки појам, превести лексемама *учиџел*; *наставник*; *професор*, што је условљено разликама између нашег и руског школског система, итд.

Свакако најтежи проблем је био у транспоновању руске лексике која садржи национално-културну компоненту, а затим и лексике термилошког карактера, која је у наше време у експанзији. Лингвокултуролошки аспект односа наше и руске лексике био је предмет неколиких конфронтационих студија, чији су резултати коришћени приликом израде овог речника. Проблем је био у семантизацији лексичких јединица које означавају делимично идентичан појам у оба језика (руско *началъная школа* и наше *основна школа*), јединица са непотпуном еквивалентношћу лексичких фонова (нпр. син-

тагме с атрибутом *народный* у руском и *народни* у српском језику) и јединица које спадају у домен тзв. безеквивалентне или, како је неки зову, непреводиве лексике типа *кисељ, борш, шчи, самовар, валенки, шаранџас, сарафан, кокошник, суббојник, дума* итд. Кад је у питању безеквивалентна лексика, састављачи су се определили за најцелисходније решење, а то је преузимање изворне лексеме и њена фонетска и морфолошка адаптација, уз додатно објашњење, најчешће у загради. Овај поступак се примењује чешће него у ранијим речницима. Занимљив је случај са речју *дума* у значењу *скупштина, парламент*. Она је у првом издању семантизована овако: „*испш. дума, скупштина* (у Русији пре револуције)“, док је у допунама другом издању из пасивног фонда преведена у активни фонд на следећи начин: „*дума, скупштина, парламент* (у Руској Федерацији)“. Ми бисмо овде прецизирали и значење *доњи дом парламента*. У неком новом, обједињеном издању, без анекса, свакако се мора дати јединствена семантизација са образложењем у загради (у Русији пре Октобарске револуције и у Руској Федерацији од 1993. године).

Код терминолошке лексике основни проблем је био шта одабрати из терминолошких речника и укључити у овај речник општег типа, а затим како то што је одабрано семантизовати с обзиром на честа диференцирања међу језицима како на значењском, тако и на формално-граматичком плану. Терминолошком лексиком у овом речнику испуњен је већи део анекса, што је и природно с обзиром на велики прилив научно-техничке, економске, политичке, културолошке и посебно информатичке лексике у руски језик, и то махом позајмљеница, највише из енглеског језика. На позајмљену лексему *импичмент* већ смо се навикли, али шта обичном кориснику речника значи руска и од Руса преузета позајмљеница *индосман, индосамент* (из сфере финансија), или, из исте сфере, *куршаж, лизинг* и сл., затим *макrame, џалмеџа* и сл.?

Рекосмо да је у анекс унет изван број скраћеница, насталих у најновије време, као што су: РАН (Российская академия наук) уместо бивше АН СССР, БАН (Библиотека академији наук), БД (Белый дом), ГД (Государственная дума), ВВЦ (Всероссийский выставочный центр) уместо раније ВДНХ, МВФ (Международный валютный фонд), РГБ (Российская государственная библиотека) уместо раније ГБЛ (Государственная библиотека имени В. И. Ленина, код нас популарно названа „Лењина библиотека“), СПИД и *сид* — наше *сида*, ЭКЮ — наше *еки* и сл. Ту су и називи партија, различитих институција и др. Све су то корисне абривијатуре, без којих се, изгледа, не може у време убрзаног живљења, брзих информација. За неке од

њих ми имамо наше абревијатурне еквиваленте (РФ, ЗНД, ММФ, РАН и сл.), а за неке ћемо, можда, морати да их стварамо.

Исто тако корисно је уношење у анске измена у називима градова, тачније, враћање старих назива из предоктобарских времена: *Санкт-Петербург* уместо *Ленинград*, *Владикавказ* ум. *Орджоникидзе*, *Екатеринбург* ум. *Свердловск*, *Мариупол* ум. *Жданов*, *Ниžний Новгород* ум. *Горький*, *Тверь* ум. *Калинин*, *Самара* ум. *Куйбышев* и сл. Азијске републике бившег Совјетског Савеза добиле су уместо ранијег суфикса *-ия* источњачки суфиксонд *-стајан*, па тако уместо *Ташарија* имамо *Ташарстајан*, ум. *Туркменија* имамо *Туркменистајан*, ум. *Киргизија* имамо *Кыргыстајан* (са атипичним за руски језик гласовним групама *кы*, *гы*), ум. *Баширија* имамо *Баширстајан* и сл. Несумњиво је да су све ово садашње ономастичке реалије и да ћемо их и ми морати употребљавати у иновираном облику.

И да резимирамо. Пред нама је доиста значајно лексикографско дело које заслужује високу оцену. Оно је засновано на принципима савремене лексикологије и лексикографије и одражава језичко стање са краја XX века. Безначајне штампарске омашке (*Чечнија* уместо *Чечнија*) или изостављање неких додатних значења (код лексеме *подчинение* могло би навести и значење *субординација*, код лексеме *соответствование* могло би се навести и значење *еквивалент* и сл.) нимало не умањују општи веома повољан утисак.

Сигурно је да се ради о крупном догађају у нашој славистици, у нашој култури. Знајући колико је лексикографски посао тежак, а недовољно признат и награђен, морамо састављачком колективу, очигледно прожетом ентузијазмом, затим уреднику под чијим је будним оком годинама оствариван овај пројекат, те стрпљивом рецензенту, угледном московском слависти В. П. Гуткову изразити захвалност за огроман труд који је резултирао незаобилазним лексикографским остварењем.

Београд

Богдан Терзић